

Нечипоренко Д.Л.

Педагогічні умови формування у молодших підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах

*Нечипоренко Денис Леонідович, аспірант
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна*

Анотація. Проаналізована психолого-педагогічна література, яка присвячена мотиву досягнення успіху. Визначено психологічні особливості дітей молодшого підліткового віку. Визначено та обґрунтовано структурні компоненти та показники оцінювання мотиву досягнення успіху. Проведено констатувальний та формувальний етапи експерименту. Сформовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування в молодших підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Розроблено методичні рекомендації для впровадження кожної педагогічної умови в навчально-виховний процес.

Ключові слова: *фізичне виховання, мотивація, мотив досягнення успіху, молодші підлітки, педагогічні умови*

Зміни в освітній системі Української держави вимагають пошуку та реалізації шляхів підвищення ефективності навчального та виховного процесів для учнів загальноосвітніх закладів. Це відображено в Державній національній програмі «Освіта», Цільовій комплексній програмі «Фізичне виховання – здоров'я нації», Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про фізичну культуру і спорт», Концепції фізичного виховання в системі освіти України. У зазначених документах особливий акцент зроблено на важливості забезпечення у процесі занять фізичною культурою прагнення учнів до саморозвитку, що пов'язано з проблемою мотивації.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, реалізувати свій потенціал у будь-якій діяльності можливо за умов існування мотивації та мотивів. Так, згідно досліджень І. Сеченова, людина не буде виконувати дію просто так, без ідеї, без будь-якого смислу. Діяльність, яка потребує значних психічних та фізичних зусиль, потребує певного управління, для чого служить мотив, адже саме мотив спонукає до свідомої регуляції [5]. Р. Пілоян розглядає мотив відносно дій, а мотивацію відносно діяльності [9]. На думку Є. Ільїна, мотивація – це динамічний процес формування мотиву [5]. Д. Леонтьєв тісно пов'язує поняття мотив та поняття діяльність [6]. Якщо розглядати діяльність, яка виконується за для досягнення успіху, то слід говорити про мотив та мотивацію досягнення.

Мотив досягнення успіху О. Нечаєва розглядає, як намагання підвищити рівень своїх здібностей та вмінь, і тримати їх на високому рівні [7]. Є. Ільїн вважає, що мотив досягнення є відносно стійким особистісним утворенням, однак йому характерна динамічність і зв'язок з такими показниками особистості, як потреба в досягненні та цінність даного досягнення для людини [5]. На думку Х. Хекхаузена, мотив досягнення – це спонукання до людської активності, яке пов'язане з прагненням особистості успішно виконати певну діяльність [10]. Це визначення, на нашу думку, є найбільш точним.

Деякі дослідники (С. Занюк, С. Бубка) розділяють мотив досягнення успіху та мотив уникнення невдачі. [4, 2]. Однак, якщо звернутись до тлумачного словника [3], то там мотив досягнення трактується, як різновид діяльності пов'язаний з потребою людини домогтися успіху чи уникати невдачі. Схожої думки притримується Х. Хекхаузен, який розглядає ідею досягнення з точки зору двох диспозицій: прагнення до

успіху та прагнення уникнути невдачі. Таким чином, автор приходять до висновку, що мотив досягнення об'єднує ці два прагнення [10]. Є. Ільїн також вважає, що мотив досягнення кожного індивіда об'єднує два прагнення: до успіху та уникнути невдачі. Тобто, якщо в індивіда яскраво виражене прагнення досягти успіху, то разом з тим може бути не менш сильне прагнення уникнути невдачі, особливо якщо вона викличе в суб'єкта важкі переживання [5].

Ми погоджуємось з думками Х. Хекхаузена та Є. Ільїна, що мотив досягнення кожної людини об'єднує два прагнення: досягти успіху та уникнути невдачі.

Мотив досягнення успіху відіграє важливе значення в навчальній та професійній діяльності. Адже саме ці сфери людського життя вимагають максимальної реалізації власних здібностей для досягнення певного результату, який може бути оцінений соціальними нормами. Таким чином формування мотиву досягнення успіху в школі має бути одним з пріоритетних завдань навчально-виховного процесу.

У цьому плані практичний інтерес мають результати досліджень Л. Нечипоренко, який стверджує, що формування мотивації до зростання особистісних досягнень підлітків, тобто, на процес становлення мотиву досягнення успіху, впливають наступні критерії: по-перше – це зміст навчального процесу; по-друге – досягнення успіхів підлітком в процесі занять фізичною культурою, які підвищують рівень індивідуальних особистісних досягнень та формують позитивне мотиваційно-емоційне ставлення до даного процесу; по-третє – це усвідомлення підлітком необхідності удосконалення своїх знань, умінь та навичок, які необхідні в подальшій життєдіяльності; по-четверте – це рівень активності підлітка в процесі навчальної та спортивної діяльності [8].

Діти молодшого підліткового віку мають ряд психологічних особливостей, які необхідно враховувати при формуванні в них мотиву досягнення успіху. Так, на думку Л.С. Виготського, в цей період відбувається зміна інтересів дитини, яка пов'язана зі статевим дозріванням. Він виділяє два етапи розвитку інтересів: перший етап – це створення основи для нових інтересів за допомогою появи нових зацікавлень у підлітка, а другий етап – це формування нових інтересів [5].

Під час розвитку першої фази, яка триває близько двох років, відбувається крах попередніх інтересів та цінностей, також руйнується враження від кумирів, які,

або розчарували, або відійшли на другий план в зв'язку зі зміною інтересів підлітка. Крах зацікавленості в поєднанні з статевим дозріванням, на думку В. Петерса, пояснює таку особливість підліткового віку, як часткова або повна відсутність інтересів [5]. Також цей етап характеризується песимістичним настроєм, прагненням до самотності, зміною відношень до людей та ігнорування правилами суспільної поведінки [5].

Другий етап характеризується, спочатку, наявністю великої кількості захоплень, а згодом виокремленням декількох, які формують ядро інтересів підлітка. Погляди на життя стають більш реалістичними та, на відміну від першої фази, відбувається розширення та зміцнення дружніх відносин. Проте, багато в чому другий період залежить від умов, в яких живе дитина. При тяжких матеріальних умовах, ця фаза проходить довше та характеризується малим колом інтересів підлітка [5].

Таким чином, дуже важливо, щоб в цей період батьки та вчителі привили дітям цікавість до навчання та саморозвитку і були для них взірцем для наслідування.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов, які забезпечать ефективність формування в молодших підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Проведений нами констатувальний етап експерименту засвідчив, що рівень сформованості мотиву досягнення успіху в підлітків загальноосвітніх шкіл недостатній, а тому подальшого вивчення потребують педагогічні умови та методика їх формування. Тому для формування у молодших підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах нами були розроблені та експериментально перевірені наступні педагогічні умови: врахування індивідуальних особливостей підлітка в процесі досягнення; формування у підлітків стійкого інтересу до фізичної активності в процесі фізичного виховання; підвищення рівня знань учнів, щодо принципів формування в них прагнення до успіху в процесі занять фізичною культурою; формування у підлітків здатності до вибору завдань оптимального рівня складності; рефлексивне усвідомлення підлітками наявних результатів.

Під час впровадження педагогічних умов в експериментальній групі ми застосовували конкретні методичні рекомендації для кожної з педагогічних умов. Так, при впровадженні першої педагогічної умови – врахування індивідуальних особливостей підлітка в процесі досягнення, нами були запропоновані наступні рекомендації:

1. Об'єктивна оцінка фізичних, інтелектуальних та психофізіологічних особливостей підлітка.
2. Формування цілей та завдань для кожного підлітка виходячи з оцінки його можливостей.
3. Використання індивідуально-диференційованого підходу під час виконання фізичних вправ в процесі фізичного виховання.
4. Ведення щоденника власних досягнень підлітка.
5. Використання індивідуально-групового методу проведення уроків фізичної культури.

Для впровадження наступної педагогічної умови – формування у підлітків стійкого інтересу до фізичної

активності в процесі фізичного виховання, ми використовували наступні методичні рекомендації:

1. Використання ігрового та нетрадиційного методів фізичної культури.
2. Гласність досягнень та успіхів учня, яка здійснювалась вчителем привселюдно.
3. Заохочення до занять фізичною культурою шляхом позитивного оцінювання діяльності підлітка.
4. Організувати змагання між класами.
5. Застосування міжпредметних зв'язків.

Підвищення рівня знань учнів, щодо принципів формування в них мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання супроводжувалось застосуванням наступних рекомендацій:

1. Проведення лекцій, бесід, семінарів для учнів присвячених проблемі формування досягнення.
2. Розробка методичних рекомендацій для підлітків щодо підвищення рівня сформованості мотиву досягнення у вигляді методичного посібника.
3. Перехід від авторитарних відносин вчитель-учень до схеми учень-технологія-вчитель.

Така педагогічна умова як формування у підлітків здатності до вибору завдань оптимального рівня складності впроваджувалась в експериментальній групі за допомогою таких методичних рекомендацій:

1. Виховання у підлітків впевненість у власних силах.
2. Формування об'єктивної самооцінки та рівня домагань підлітка, які відповідають реальним можливостям учня.
3. Використання індивідуального та індивідуально-групового підходу при підборі завдань.

Для впровадження п'ятої педагогічної умови – рефлексивне усвідомлення підлітками наявних результатів ми використовували основи проектного навчання. Дослідивши основні принципи проектного навчання, ми виділили наступні методичні рекомендації для впровадження даної педагогічної умови:

1. Сформулювати кінцеву ціль, досягнення якої потребувало інтегрованих знань та вмій.
2. Визначити значущість та необхідність досягнення своєї цілі та керуватись цими доводами при зіткненні з труднощами.
3. Формувати свою самостійність та вміти працювати як індивідуально так і в групах.
4. Поетапне планування підлітком власного досягнення, яке буде включати успішне виконання проміжних цілей на шляху до головної мети.

Дослідження проводилось протягом 2013-2014 років в ЗОШ №27 та колегіумі «Берегиня» міста Черкас. В експерименті було задіяно понад 100 учнів 5-х класів, які склали експериментальну і контрольну групу. Для оцінювання рівня сформованості мотиву досягнення успіху ми визначили його структурні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий. Для оцінювання когнітивного компоненту ми використовували такі показники: рівень уявлення про засоби фізичної культури і їх значимість та рівень усвідомлення важливості занять фізичною культурою. Для оцінювання емоційно-ціннісного компоненту – впевненість у власних силах, бажання виконувати фізичну діяльність та задоволеність результатами влас-

ної діяльності. Діяльнісно-поведінковий компонент оцінювали за рівнем прояву: інтенсивності та стійкості зусиль в процесі фізичної діяльності, прагненням долати труднощі та за вибором завдань оптимального рівня складності. Для оцінки показників когнітивного та

емоційно-ціннісного компоненту ми використовували тестування та анкетування, а для оцінювання діяльнісно-поведінкового компоненту – педагогічне спостереження та «човниковий біг» [1]. Результати дослідження представлені в таблиці 1.

Таблиця 1. Результати рівнів сформованості у молодших підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Рівні	Контрольна група			Експериментальна група		
	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка	Констатувальний етап	Формувальний етап	Динаміка
Високий	21 %	25 %	+4	20 %	32 %	+12
Середній	55 %	56 %	+1	53 %	57%	+4
Низький	24 %	19 %	-5	27 %	11 %	-16

Згідно результатів експерименту ми визначили чим характеризуються підлітки кожного з рівнів сформованості мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання. Отже, підлітки з високим рівнем характеризуються значним рівнем теоретичної обізнаності з питань фізичної культури та гігієни. Мають високий рівень усвідомлення необхідності занять фізичною культурою, розуміють її користь для організму. Учні цього рівня виявляють постійний інтерес до фізичного вдосконалення, мають сильне бажання займатись фізичною культурою та задоволені своїми результатами в процесі заняття. Підлітки з високим рівнем сформованості мотиву досягнення успіху мають високий рівень готовності до вольових напружень. Під час ігор та виконання вправ проявляють рішучість, самостійність, завзятість. Такі підлітки проявляють високу активність на уроках фізичної культури та намагаються завжди покращити власні попередні результати.

Підлітки з середнім рівнем сформованості мотиву досягнення успіху мають гірші теоретичні знання з основ фізичної культури та гігієни. Частково усвідомлюють необхідність занять фізичною культурою. Такі учні не завжди задоволені результатами власної діяльності на уроках фізичної культури та мають занижений рівень впевненості в власних силах. Їхній інтерес до фізичного вдосконалення вибіркового: лише до нескладних цікавих вправ, які не вимагають значних фізичних та вольових зусиль. Підлітки з середнім рівнем сформованості мотиву досягнення успіху періодично проявляють потребу в досягненні. Учні цього рівня потребують додаткової стимуляції від батьків та вчителів в процесі досягнення певної мети. На уроках фізичної культури проявляють часткову активність та адаптивне прагнення долати труднощі.

Низький рівень сформованості у підлітків мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання свідчить про відсутність системних знань з основ гігієни та фізичної культури. Такі учні не усвідомлюють важливість занять фізичною культурою, не розуміють користь фізичного вдосконалення. В учнів цієї групи відсутній інтерес до уроків фізичної культури, вони не

впевнені у власних силах, в них не має прагнення покращувати власні результати. На уроках фізичної культури підлітки з низьким рівнем сформованості мотиву досягнення успіху не проявляють активності, вони всіляко намагаються уникати фізичних навантажень. Такі учні майже ніколи не проявляють наполегливості, терплячості та самостійності на уроках фізичної культури.

Отримані результати демонструють, що наприкінці формувального етапу експерименту сформованість у молодших підлітків експериментальної групи мотиву досягнення успіху в процесі фізичного виховання значно покращилась в порівнянні з підлітками контрольної групи.

Таким чином, встановлено, що кількість учнів з високим рівнем сформованості мотиву досягнення в експериментальній групі зросла на 12 % із середнім на 4 %, а з низьким зменшилась на 16 %.

Висновки. В результаті аналізу психолого-педагогічної літератури, мотив досягнення розглядаємо як важливе психічне утворення особистості, рівень якого визначатиме успішність особистості в житті. Підлітковий вік є найбільш сприятливим для формування мотиву досягнення та впевненості у власних силах.

1. В результаті експерименту нами були визначені та експериментально перевірені педагогічні умови, які сприяли підвищенню рівня сформованості мотиву досягнення успіху в молодших підлітків. Розроблені нами педагогічні умови дали змогу знайти підхід до кожного учня, визначити його слабкі та сильні сторони і підвищити його рівень сформованості мотиву досягнення успіху.

2. Впровадження педагогічних умов дало змогу досягти позитивної динаміки змін у рівнях прояву сформованості мотиву досягнення успіху в молодших підлітків у процесі фізичного виховання. Так, в експериментальній групі кількість учнів з високим рівнем сформованості мотиву досягнення зросла на 12 %, тоді як в контрольній лише на 4 %, а кількість учнів з низьким рівнем зменшилась в експериментальній групі на 16 %, а в контрольній на 5 %.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артющенко О.Ф. Мотив досягнення та теоретичне обґрунтування його структурних компонентів // О. Артющенко, Д. Нечипоренко / Слобожанський науково-спортивний вісник, 2014 - №5 – с. 25-28
2. Бубка С.Н. Развитие двигательных способностей человека / С.Н. Бубка // Донецк: Апекс, 2002. – 304 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Занюк С.С. Психологія мотивації: Навч. Посібник / С.С. Занюк // К.: Либідь, 2002. – 304 с.

5. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин // СПб: Питер, 2000. – 512 с.
6. Леонтьев Д.А. Системно-смысловая природа и функции мотива / Д.А. Леонтьев // Весник МГУ. – 1993. – №2.
7. Нечаева О. С. Шляхи формування мотивації досягнення успіху в обдарованих підлітків / Нечаева О. С. // Обдарована дитина. – 2007. - №9. – С. 25-30; №10. – С. 56-63; – 2008. – №2. – С. 29-35.
8. Нечипоренко Л.А. Педагогічні умови забезпечення особистісних досягнень підлітків засобами фізичної культури: дис. кан. пед. наук: 13.00.07 / Леонід Анатолійович Нечипоренко. – К., 2009 – 185с.
9. Пилоян Р. А. Мотивация спортивной деятельности / Р.А. Пилоян // М.: Наука, 1984. – 198 с.
10. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения: Пер. с англ / Х. Хекхаузен // СПб: Речь, 2001. – 238 с.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Artyushenko A.F. Motivation to achieve and theoretical study its structural components // Artyushenko A., D. Nechyporenko / Slobozhansky scientific and sports Gazette, 2014 – №5 – p. 25-28
2. Bubka S.N. The development of human abilities dvyhatelnyh / SN Bubka // Donetsk: Apex, 2002. – 304 p.
3. Great Dictionary of Modern Ukrainian / life. and heads. ed. V.T. Busel. – К.: Irpen: WTF "Perun", 2009 – 1736 p.
4. Zanyuk S.S. Psychology of motivation: Training. Guide / S.S. Zanyuk // – К.: Lybed, 2002. – 304 p.
5. Ylyn E.P. Motivation and motives / E.P. Ylyn // St. Petersburg: Peter, 2000. – 512 p.
6. Leontiev D.A. System-smyslovaya nature and function motive / DA KN // Vesnyk MSU. – 1993. – №2.
7. Nechaev A. Ways building motivation to succeed in gifted adolescents / OS Nechaev // gifted child. – 2007. - №9. – P. 25-30; №10. – P. 56-63; – 2008. - №2. – P. 29-35.
8. Nechyporenko L.A. Pedagogical condition of personal achievements teenagers means of physical culture: Thesis. can. ped. sc.: 13.00.07 / Leonid A. Nechyporenko. – К., 2009 – 185 p.
9. Pyloyan R.A. motivation sportyvnoy activities / R.A. Pyloyan // – М.: Nauka, 1984. – 198 p.
10. Hekhauzen H. Psychology motivation achievements: Per. with English / H. Hekhauzen // St. Petersburg: Speech, 2001. – 238 p.

Nechyporenko D.L. Pedagogical conditions of formation of young adults motive to achieve success in physical education in secondary school

Abstract. Analyzed the psychological and pedagogical literature, which focuses motive to achieve success. Defined psychological characteristics of children younger teens. Defined and reasonable structural components and performance evaluation motive to achieve success. A konstatyvalnyy and forming stages of the experiment. Formed and tested pedagogical conditions of formation in young adults motive to achieve success in physical education in secondary schools. Guidelines for the implementation of each educational conditions in the educational process.

Keywords: physical education, motivation, motive to achieve success, young adults, pedagogical conditions

Нечипоренко Д.Л. Педагогические условия формирования у младших подростков мотива достижения успеха в процессе физического воспитания в общеобразовательных учебных заведениях

Аннотация. Проанализирована психолого-педагогическая литература посвященная мотиву достижения успеха. Определены психологические особенности детей младшего подросткового возраста. Определены и обоснованы структурные компоненты и показатели оценки мотива достижения успеха. Проведены констатирующий и формирующий этапы эксперимента. Сформированы и экспериментально проверены педагогические условия формирования у младших подростков мотива достижения успеха в процессе физического воспитания в общеобразовательных учебных заведениях. Разработаны методические рекомендации для внедрения каждого педагогического условия в учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: физическое воспитание, мотивация, мотив достижения успеха, младшие подростки, педагогические условия